

הרפתקת הפילוסופיה הצרפתית

את עיוננו בפילוסופיה הצרפתית העכשווית נפתח בפרדוקס: אותו דבר שהוא הכולל ביותר, בו בזמן הוא גם המסוים ביותר. הגל קורא לכך "הכולל הקונקרטי" – הסינתזה בין מה שהוא כולל באופן מוחלט, זה החל על הכל, לבין מה שיש לו זמן ומקום מסוימים. הפילוסופיה מהווה דוגמה טובה. בהיותה כוללת באופן מוחלט, היא מפנה את עצמה אל הכל, ללא יוצא מן הכלל; אבל בתוך הפילוסופיה נמצאים תווים ייחודיים, תרבותיים ולאומיים, רבי עוצמה. נוכל לכנותם רגעים של הפילוסופיה, בחלל ובזמן. הפילוסופיה היא אם כן תכלית כוללת של התבונה וגם, במקביל, תכלית הבאה לידי ביטוי ברגעים ספציפיים לחלוטין. הבה נבחן שתי דוגמאות פילוסופיות ידועות וחזקות במיוחד. ראשית, הדוגמה של הפילוסופיה היוונית העתיקה בין פרמנידס לאריסטו, החל מן המאה החמישית ועד המאה השלישית לפנה"ס: רגע מכונן, יצירתי מאוד, ובעצם קצר ביותר. הדוגמה השנייה היא זו של האידיאליזם הגרמני שבין קאנט להגל, דרך פייכטה ושליונג: עוד רגע פילוסופי יוצא דופן, יצירתי ורחוס מאוד, שמשכו קצר אף יותר, מסוף המאה השמונה-עשרה ועד ראשית המאה התשע-עשרה. אני מבקש להגן על תזה לאומית והיסטורית נוספת: התקיים – או מתקיים, תלוי היכן אני מציב את עצמי – רגע פילוסופי צרפתי במחצית השנייה של המאה העשרים, ואפשר להשוותו (תוך שמירה על פרופורציות) לדוגמאות מיוון העתיקה וגרמניה של הנאורות.

ספרו המכונן של סארטר, "הישות והאין", ראה אור ב-1943, וספרו האחרון של דלז, "מהי הפילוסופיה?" – בראשית שנות התשעים של המאה העשרים. הרגע של הפילוסופיה הצרפתית משתרע ביניהם, וכולל, לבד מסארטר ודלז, את באשלאר, מרל-פונטי, לוי-שטראוס, אלתוסר, פוקו, דרידה ולאקאן, ואולי גם אותי. ימים יגידו; אף כי אם היה רגע פילוסופי צרפתי, אפשר שניתן לראות בעמדותי את נציגו האחרון. אל כל הקורפוס הזה, הנמצא בין תרומתו החדשנית של סארטר לעבודותיו האחרונות של דלז, אני מכוון כאן במונח 'פילוסופיה צרפתית עכשווית'. אטען כי זהו רגע חדש של יצירתיות פילוסופית, מסוימת וכוללת. בעייתנו היא זיהוי המאמץ הזה. מהו שהתקיים בצרפת, בפילוסופיה, בין 1940 לסוף המאה העשרים? מהו שהתרחש בסביבת אותם עשרה שמות, בערך,

אותם מגיטי לעיל? מהו שכינינו אקזיסטנציאליזם, סטרוקטורליזם, דקונסטרוקציה? האם היתה לרגע הזה אחדות היסטורית ואינטלקטואלית? ואם כן, מאיזה סוג? ארון בסוגיות הללו בארבע דרכים שונות. ראשית, דרך המקורות: מנין הגיע הרגע הזה, מי קדמו לו, מה היתה לידתו? שנית, מה היו הפעולות הפילוסופיות העיקריות אותן ביצע? שלישית, שאלת היסוד הנוגעת לחיבור בין הפילוסופים הללו לספרות, והקישור הכללי יותר בין פילוסופיה לספרות בתוך הרצף הזה. ולבסוף, הדיון המתמיד, שהתקיים לאורך כל התקופה הזאת, בין הפילוסופיה לפסיכואנליזה. מקור, פעולות, סגנון וספרות, פסיכואנליזה: ארבעה אמצעים שבעזרתם אפשר לנסות ולהגדיר את הפילוסופיה הצרפתית העכשווית.

מושג וחיים פנימיים

על מנת לחשוב על המקורות הפילוסופיים של הרגע הזה, עלינו לשוב לפיצול היסודי שהתרחש בתוך הפילוסופיה הצרפתית בראשית המאה העשרים, עם הופעתם של שני זרמים מנוגדים. ב־1911, נתן ברגסון באוקספורד שתי הרצאות מפורסמות, אלה שנכרכו בקובץ "מחשבה ותנועה". ב־1912 פירסם ברונשוויג את "שלבים בפילוסופיה המתימטית". שתי התפתחויות אלה, ערב מלחמת העולם הראשונה, היו עדות לקיומן של שתי נטיות שונות לגמרי. אצל ברגסון אנו מוצאים את מה שאפשר לכנות פילוסופיה של פנימיות ויטאלית, תזה על זהות ההוויה וההתהוות: פילוסופיה של חיים ושינוי. נטייה זו תתמיד במשך המאה העשרים כולה, עד דלו ועד בכלל. בעבודתו של ברונשוויג אנו מוצאים פילוסופיה של המושג המבוסס באופן מתמטי: אפשרותו של פורמליזם פילוסופי של המחשבה ושל הסימבולי. גם נטייה זו מתקיימת לאורך המאה, בפרט אצל לוי־שטראוס, אלתוסר ולאקאן.

אם כן, החל מראשית המאה, מפגינה הפילוסופיה הצרפתית אופי מפוצל ודיאלקטי. מחד גיסא, פילוסופיה של החיים; מאידך גיסא, פילוסופיה של המושג. המתח שבין חיים למושג היה מרכזי ביותר בתקופה שבאה אחר כך. כל ויכוח כזה נסב סביב שאלת הסובייקט האנושי, משום שזה המקום בו מתלכדות שתי הנטיות. הסובייקט – שהוא גם אורגניזם חי וגם מחולל מושגים – נחקר, הן באשר לחייו הפנימיים, החייתיים, האורגניים, והן במונחים הנוגעים למחשבתו, לכישורי היצירתיות וההפשטה שלו. לפיכך, יחסי גוף ורעיון, חיים ומושג, כשהם מנוסחים סביב שאלת הסובייקט, מבנים את כל התפתחותה של הפילוסופיה הצרפתית במאה העשרים, החל מן הניגוד בין ברגסון לברונשוויג והלאה. אפשר לנסח זאת בעזרת המטאפורה של קאנט, לפיה הפילוסופיה היא שדה קרב, שבו כולנו לוחמים מותשים, מי פחות ומי יותר: במשך

המחצית השנייה של המאה העשרים, שורטטו עדיין קווי הקרב סביב שאלת הסובייקט. כך אלתוסר מגדיר את ההיסטוריה כתהליך נטול סובייקט, ואת הסובייקט כקטגוריה אידיאולוגית; דרידה, בפרשו את היידגר, רואה בסובייקט קטגוריה מטאפיסית; לאקאן יוצר מושג של סובייקט; סארטר ומרלר-פונטי, כמוכן, הקצו לסובייקט תפקיד מרכזי ביותר. הגדרה ראשונה של הרגע הפילוסופי הצרפתי תנוסח, אם כן, במונחי הקונפליקט סביב הסובייקט האנושי, משום שבכסיס הקונפליקט הזה עומדת שאלת היחסים בין חיים לבין מושג.

אפשר כמוכן להמשיך לאחור במסענו לחיפוש המקורות, ולתאר את ההתפלגות בפילוסופיה הצרפתית כפיצול הנוגע למורשת דקארט. במוכן מסוים, אפשר לקרוא את הרגע הפילוסופי שלאחר המלחמה כוויכוח אפי על רעיונותיו של דקארט ועל משמעות היותו הפילוסוף שהמציא את קטגוריית הסובייקט. דקארט היה בעת ובעונה אחת גם תיאורטיקן של הגוף הפיסי – של המכונה החייתית – וגם של הרפלקסיה הטהורה. הוא עסק, אם כן, גם בפסיקה של התופעות וגם במטאפיסיקה של הסובייקט. כל הפילוסופים הגדולים בני־זמננו כתבו על דקארט: לאקאן מקדם למעשה קריאה לשוב לדקארט, סארטר מייצר טקסט חשוב על טיפולו של דקארט בחירות, דלז מתעקש להישאר עוין. בקיצור, מספר הדקארטים הוא כמספר הפילוסופים הצרפתים בתקופה שאחרי המלחמה. ושוב, מקור זה מספק הגדרה ראשונה של הרגע הפילוסופי הצרפתי כקרב מושגי סביב שאלת הסובייקט.

ארבעה מהלכים

נעבור עתה לזיהוי הפעולות האינטלקטואליות המשותפות לכל ההוגים הללו. להלן אשרטט ארבעה תהליכים, המדגימים, לדעתי, אופן עשייה פילוסופי מיוחד לרגע הזה. כולם מתודולוגיים, במוכן מסוים. המהלך הראשון הוא גרמני; או ליתר דיוק, מהלך צרפתי המופעל על פילוסופים גרמנים. למעשה, כל הפילוסופיה הצרפתית העכשווית עוסקת בריון במורשת הגרמנית. רגעיה הפורמטיביים כוללים את הסמינרים של קוד'ב על הגל, שבהם השתתף לאקאן, ושהשפיעו גם על לוי־שטראוס; הם כוללים את גילוי הפנומנולוגיה בשנות השלושים והארבעים, דרך עבודותיהם של הוסרל ושל היידגר. סארטר, לדוגמה, ערך שינויים רדיקליים בפרספקטיבות הפילוסופיות שלו לאחר שקרא בשפת המקור את עבודותיהם של ההוגים הללו, עת שהה בברלין. בדרידה אפשר לראות, בראש ובראשונה, פרשן מקורי מאוד של המחשבה הגרמנית. ניטשה היווה נקודת ייחוס בסיסית בשביל פוקו ובשביל דלז. הפילוסופים הצרפתים חיפשו, אם כן, משהו בגרמניה, בעבודתם של הגל, ניטשה,

הוסרל והיידיגר. מה היה הדבר אותו חיפשו? אפשר לומר בקצרה: יחס חדש בין מושג לקיום. מעבר לכל השמות אותם אימץ לעצמו החיפוש הזה – דקונסטרוקציה, אקזיסטנציאליזם, הרמנויטיקה – שוכנת מטרה משותפת: עשיית טרנספורמציה של היחס הזה, או הצבתו מחדש. הטרנספורמציה הקיומית של המחשבה, היחס בין המחשבה לקרקע הגידול שלה, אלה היוו מקור עניין עצום בשביל הפילוסופים הצרפתים שהתמודדו עם הנושא המרכזי הזה במורשתם שלהם. זהו, אם כן, "המהלך הגרמני", החיפוש אחר דרכים חדשות לטיפול ביחס בין מושג לבין קיום, באמצעות פנייה למסורות הפילוסופיות הגרמניות. יתר על כן, במהלך תרגומה לשדה הקרב של הפילוסופיה הצרפתית, עברה הפילוסופיה הגרמנית טרנספורמציה והפכה למשהו חדש לגמרי. הפעולה הראשונה הזאת היא לפיכך ניכוס הפילוסופיה הגרמנית בידי הצרפתים.

הפעולה השנייה, החשובה לא פחות, נוגעת למדע. הפילוסופים הצרפתים ביקשו לחלץ את המדע מתחומה הבלעדי של תורת הידיעה, עליידי כך שהראו שכצורת פעילות פרודוקטיבית, יצירתית, ולא רק כאובייקט לרפלקסיה או להכרה, חרג המדע בהרבה מתחום הידיעה. הם חיפשו במדע מודלים של המצאה ושל טרנספורמציה, אשר יציגו אותו כפרקטיקה של מחשבה יצירתית, המשתווה לפעילות האמנותית, ולא כארגון של התופעות המתגלות. פעולה זו, העתקת המדע משדה הידיעה לשדה היצירתיות וקירובו, בסוף התהליך, לאמנות, באה לידי ביטוי מלא אצל דלז, החוקר את ההשוואה בין היצירה המדעית והאמנותית באופן המעודן והאינטימי ביותר. אבל ראשיתה הרבה לפניו, בהיותה אחת מן הפעולות המכוננות את הפילוסופיה הצרפתית.

הפעולה השלישית היא פוליטית. כל הפילוסופים בתקופה זו חתרו למעורבות עמוקה של הפילוסופיה בשאלת הפוליטיקה. סארטר, מרלר-פונטי בתקופה שאחרי המלחמה, פוקו, אלתוסר ודלז היו פעילים פוליטיים. ממש כשם שמסעם אל הפילוסופיה הגרמנית נועד לצורך גישה רעננה כלפי המושג והקיום, כך הפניית המבט לעבר הפוליטיקה נועד להציב יחס חדש בין המושג לבין הפעולה – ובמיוחד הפעולה הקולקטיבית. תשוקה בסיסית זו לערב את הפילוסופיה במצב הפוליטי עורכת טרנספורמציה ליחס בין מושג לפעולה.

הפעולה הרביעית קשורה למודרניזציה של הפילוסופיה, במובן שונה לגמרי מזה של השינוי בין הממשלים שהחליפו זה את זה. פילוסופים צרפתים הפגינו משיכה עמוקה למודרניות, ונצמדו להתפתחויות האמנותיות, התרבותיות והחברתיות בנות זמנם. הם הביעו עניין פילוסופי עצום בציור הלא-פיגורטיבי, במוסיקה ובתיאטרון החדשים, בספרות הבלש, בג'אז ובקולנוע, וגם תשוקה להביא את הפילוסופיה לידי כך שתוכל לומר משהו על ביטויי העזים ביותר של העולם המודרני. תשומת לב מיוחדת הופנתה

גם למיניות ולצורות החיים החדשות. בכל אלה חיפשה הפילוסופיה יחס חדש בין המושג לבין ייצורן של צורות: אמנותיות, חברתיות, או צורות חיים. המודרניזציה היוותה אם כן מסע לעבר דרך חדשה, בה יכלה הפילוסופיה לעסוק בכריאת צורות. לסיכום: הרגע הפילוסופי הצרפתי כלל ניכוס חדש של המחשבה הגרמנית, תפיסת המדע כיצירתיות, מעורבות פוליטית רדיקלית וחיפוש אחר צורות חדשות באמנות ובחיים. המשותף לכל הפעולות הללו – הניסיון למצוא עמדה חדשה, או סידור חדש, למושג; להעתיק ממקומו את היחס בין המושג לבין סביבתו החיצונית, באמצעות פיתוח יחסים חדשים עם הקיום, המחשבה, הפעולה ותנועת הצורות. ריענון היחס בין המושג הפילוסופי לבין סביבתו החיצונית הוא המכונן, באופן רחב יותר, את חדשותה של הפילוסופיה הצרפתית במאה העשרים.

כתיבה, שפה, צורות

שאלת הצורות, והשאלה על יחסיה האינטימיים של הפילוסופיה עם יצירת הצורות, היתה בעלת חשיבות עליונה. ברור כי היא העלתה את סוגיית צורתה של הפילוסופיה עצמה: אי אפשר להעתיק את המושג ממקומו בלי להמציא צורות פילוסופיות חדשות. מכאן שהיה הכרח לא רק ביצירת מושגים חדשים אלא בביצוע טרנספורמציה לשפת הפילוסופיה. כך נוצרה ברית ייחודית בין הפילוסופיה לספרות, והיא הפכה לאחד המאפיינים הבולטים של הפילוסופיה הצרפתית העכשווית. לתופעה זו יש היסטוריה, כמוכן. יצירותיהם של מי שכונו במאה השמונה-עשרה "הפילוסופים" (philosophes) – וולטר, רוסו, דידרו – הן הקלאסיקה של הספרות הצרפתית; סופרים אלה הם, במובן מסוים, אבותיה של הברית של התקופה שאחרי המלחמה. מחברים צרפתים רבים אינם ניתנים לשיבוץ אקסקלוסיבי בתחום הפילוסופיה או הספרות. פסקל, לדוגמה, נמנה הן עם הדמויות הגדולות בספרות הצרפתית והן עם ההוגים הצרפתים העמוקים ביותר. במאה העשרים, אלן – אשר מכל בחינה יש לראותו כפילוסוף קלאסי ולא כשייך לאותו רגע בו אנו דנים – העמיק בעיסוק בספרות. תהליך הכתיבה היה חשוב לו עד מאוד, והוא כתב מסות רבות על רומאנים – הטקסטים שלו על בלזק מעניינים ביותר – ועל שירה צרפתית בתזמנו, בפרט על ואלרי. במלים אחרות, אפילו הדמויות הקונבנציונליות יותר בפילוסופיה הצרפתית של המאה העשרים מדגימות את הקירבה הזו בין פילוסופיה לספרות.

גם לסוריאליסטים היה תפקיד חשוב. אף הם השתוקקו לטלטל את היחסים המתקיימים בייצור הצורות, במודרניות, באמנויות. הם רצו להמציא צורות חיים חדשות. הפרוגרמה שלהם היתה בעיקרה אסתטית, אבל היא סללה את הדרך לפרוגרמה

הפילוסופית של שנות החמישים והששים; לאקאן ולוישטראוס, למשל, הסתובבו בחוגים הסוריאליסטיים. זו היסטוריה מורכבת, אך אם הסוריאליסטים היו הנציגים הראשונים של התמזגות הפרויקטים הפילוסופיים והאסתטיים בצרפת של המאה העשרים, הנה בשנות החמישים והששים היתה זו הפילוסופיה שהמציאה את צורותיה הספרותיות שלה עצמה; זאת, מתוך ניסיון למצוא דרך ישירה לבטא את הקשר בין סגנון פילוסופי להצגה (פרזנטציה), ואת מיצובו החדש של המושג שקשר זה העלה.

זהו השלב שבו אנו עדים לשינוי דרמטי בכתיבה הפילוסופית. כעת, ארבעים שנה מאוחר יותר, אולי התרגלנו כבר לכתיבתם של דלז, פוקו, לאקאן; איברנו את תחושת הנתק העמוק מן הסגנונות הפילוסופיים הקודמים, שהכתיבה הזו הביאה עמה. לכל ההוגים הללו היה חשוב למצוא סגנון משלהם, להמציא דרך חדשה ליצירת פרוזה; הם רצו לכתוב, להיות סופרים. מי שקורא את דלז או פוקו מאתר דבר חסר תקדים ברמת המשפט, קישור מקורי לחלוטין בין המחשבה לתנועת המשפט. ישנו קצב חדש, בוטה, ותושייה מדהימה בניסוחים. אצל דרידה מתקיימים יחסים סבלניים, סבוכים, בין שפה לשפה, כאשר השפה פועלת על עצמה והמחשבה מיתרגמת, דרך פעולה זו, למלים. אצל לאקאן נאבק הקורא בתחביר מורכב עד אימה, תחביר שהדבר הקרוב אליו ביותר הוא התחביר של מלרמה, ועל כן הוא פואטי – במוצהר.

היו, אם כן, טרנספורמציה של הביטוי הפילוסופי ומאמץ לשנות את מקום הגבולות בין הפילוסופיה לבין הספרות. יש לזכור (עוד חידוש) כי סארטר היה גם סופר ומחזאי (וכך גם אני). ייחודו של הרגע הזה בפילוסופיה הצרפתית – במשחק בין כמה רגיסטרים שונים של שפה, העתקת הגבולות בין פילוסופיה לספרות, בין פילוסופיה לדרמה. אפשר אף לומר כי אחת ממטרותיה של הפילוסופיה הצרפתית היתה לבנות מקום חדש ממנו אפשר לכתוב, מקום שבו אי אפשר להבחין בין ספרות לפילוסופיה; תחום שלא יהיה פילוסופיה מקצועית ולא ספרות כספרות, אלא בית לסוג של כתיבה, אשר בה אי אפשר יהיה עוד להבדיל את הפילוסופיה מן הספרות. כלומר, מקום בו לא מתקיימים עוד הבדלים צורניים בין המושג לבין החיים, משום שבו המצאת הכתיבה הזאת פירושה, בסופו של דבר, מתן חיים חדשים למושג: חיים ספרותיים.

עם פרויד ונגדו

לכסוף, מה שעומד ביסודה של המצאת הכתיבה החדשה הזאת הוא ההכרזה על הסובייקט החדש; על בריאתה של דמות זו בתוך הפילוסופיה ועל השרטוט מחדש של שדה הקרב סביבה. זאת משום שאין זה עוד הסובייקט הרציונלי, המודע, אותו ירשנו מדקארט; אם לומר זאת בעזרת ביטוי טכני יותר, אין זה יכול להיות עוד הסובייקט הרפלקסיבי. על

הסובייקט האנושי העכשווי להיות משהו עמום יותר, משהו שנמזג יותר בחיים ובגוף, משהו מקיף יותר מן המודל הקרטזיאני; קרוב יותר לתהליך של ייצור, או של בריאה, שמרכזו כוחות פוטנציאליים גדולים יותר בתוך עצמו. בין אם הוא נושא את השם סובייקט ובין אם לאו, זהו הדבר אותו ניסתה הפילוסופיה הצרפתית למצוא, להביע, לחשוב. אם הפסיכואנליזה היתה בת־שיח, הרי זה משום שהמצאה הפרוידיאנית היתה אף היא, במהותה, טענה חדשה על אודות הסובייקט. הרי עם רעיון הלא־מודע הציג פרויד את מושג הסובייקט האנושי הגדול יותר מן המודעות – הכולל את המודעות, אולם אינו מוגבל לתחומיה. זו משמעותה הבסיסית של המלה 'לא־מודע'.

הפילוסופיה הצרפתית העכשווית היתה נתונה, אפוא, בשיחה ארוכה גם עם הפסיכואנליזה. חילופי הדברים הללו יצרו דרמה מורכבת מאוד ומאירת־עיניים, בעצמה וכשלעצמה. בבסיסה עמדה החלוקה, בתוך הפילוסופיה הצרפתית, בין מה שאפשר לכנות ויטליזם קיומי, זה שמקורו בברגסון והמשכו אצל סארטר, פוקו ורלוז, לבין הפורמליזם המושגי, שהחל עם ברונווייג והמשיך אצל אלטוסר ולאקאן. שתי הדרכים נחתכות בשאלת הסובייקט, שאפשר להגדירו, במונחי הפילוסופיה הצרפתית, כאותו יש המביא עמו את המושג. במובן מסוים, הלא־מודע הפרוידיאני תופס אותו מקום; גם הלא־מודע הוא דבר חיוני, או קיים, אשר מייצר, נושא, את המושג. כיצד יכול קיום לשאת מושג? כיצד יכול דבר להיווצר מתוך גוף? אם זו השאלה העיקרית, אנו יכולים להבין מדוע הפילוסופיה נמשכת לחילופי דברים עזים כל־כך עם הפסיכואנליזה. באופן טבעי קיים תמיד חיכוך מסוים במקום בו שואפים להגיע למטרות משותפות באמצעים שונים. ישנה שותפות – אתה עושה את מה שאני עושה – אך גם יריבות: אתה עושה את זה אחרת. זהו בדיוק היחס בין הפילוסופיה לפסיכואנליזה בתוך הפילוסופיה הצרפתית: יחס של תחרות ושותפות, של משיכה ועוינות, של אהבה ושנאה. לא פלא שהדרמה שהתרחשה ביניהן היתה כה אלימה, כה מורכבת.

נוכל לקבל מושג על הדרמה הזו בעזרת שלושה טקסטים מרכזיים: הראשון, ואולי הרוגמה הבהירה ביותר לשותפות ולתחרות זו, מראשית עבודתו של באשלאר מ־1938, "הפסיכואנליזה של האש". באשלאר מציע פסיכואנליזה חדשה, המעוגנת בשירה ובחלום, פסיכואנליזה של היסודות: אש, מים, אוויר ואדמה. אפשר לומר כי באשלאר מנסה להמיר כאן את העכבה המינית הפרוידיאנית בחלום־בהקיק (reverie), כדי להוכיח כי זו הקטגוריה הגדולה והפתוחה יותר. הטקסט השני לקוח מתוך חלקו האחרון של "הישות והאין", במקום שבו סארטר מציע בתורו יצירת פסיכואנליזה חדשה, בהנגידו לפסיכואנליזה ה"אמפירית" של פרויד את המודל הקיומי התיאורטי לגמרי שלו, מודל שהוא, אליבא דסארטר, המודל התיאורטי המתאים מיניה וביה. סארטר מבקש להמיר את התסביך הפרוידיאני – את מבנה הלא־מודע – עם מה שהוא

מכנה "הבחירה המקורית". מה שמגדיר בשבילו את הסובייקט איננו מבנה, נירוטי או פרוורטי, אלא השלך [פרויקט] יסודי של קיום. זוהי שוב דוגמה לשילוב בין שותפות ליריבות.

הטקסט השלישי לקוח מתוך פרק 4 ב"אנטי־אדיפוס" של דלז וגואטרי. כאן הפסיכואנליזה אמורה להיות מומרת בשיטה אותה מכנה דלז, בתחרות ישירה עם האנליזה של פרויד, סכיזואנליזה. בשביל באשלאר, היה זה החלום־כהקיץ במקום עכבה; בשביל סארטר, ההשלך במקום התסביך; בשביל דלז, כפי שאפשר להבין בבחירות מתוך "אנטי־אדיפוס", זוהי בנייה במקום ביטוי. התנגדותו העיקרית לפסיכואנליזה נובעת מכך שזו אינה עושה דבר לבר מביטוי כוחות הלא־מודע, בעוד שלמעשה עליה לבנותו. הוא בפירוש קורא להמרת "הביטוי הפרוידיאני" בבנייה, מה שעושה הסכיזואנליזה. מרשים מאוד – בלשון המעטה – לראות שלושה פילוסופים גדולים – באשלאר, סארטר ודלז – מציעים, איש איש בתורו, להמיר את הפסיכואנליזה במודל משלהם.

דרכה של הגדולה

לבסוף, רגע פילוסופי מגדיר את עצמו באמצעות פרוגרמת המחשבה שלו. מה נוכל להגדיר כמכנה המשותף של הפילוסופיה הצרפתית שאחרי המלחמה, שלא באמצעות עבודותיה, המערכת שלה או אף מושגיה, אלא באמצעות הפרוגרמה האינטלקטואלית שלה? הפילוסופים שבהם מדובר הם, כמובן, דמויות שונות מאוד זו מזו, וגישותיהם לפרוגרמה כזו מגוונות. אף על פי כן, במקום בו ניצבת שאלה גדולה, שהכל מכירים בה, מתקיים רגע פילוסופי, שנוצר בעזרת מגוון רחב של אמצעים, טקסטים והוגים. נוכל לסכם את הנקודות העיקריות בפרוגרמה שהיה מקור ההשראה לפילוסופיה הצרפתית שאחרי המלחמה, כלהלן:

לעצור את הפרדת המושג מן הקיום – להפסיק להנגיד בין השניים; להציג את המושג כדבר חי, בריאה, תהליך, אירוע, אשר ככזה אין הוא נפרד מן הקיום. לחרות את הפילוסופיה בתוך המודרניות, ופירושו של דבר חילוץ מן האקדמיה והטמעתה בחיי היומיום. מודרניות מינית, מודרניות אמנותית, מודרניות חברתית: הפילוסופיה צריכה לעסוק בכל אלה.

לנטוש את ההנגדה בין פילוסופיה של הידיעה לפילוסופיה של הפעולה – את החלוקה הקאנטיאנית בין תבונה תיאורטית ומעשית [פרקטית], ולהראות כי הידיעה עצמה, כולל אפילו הידיעה המדעית, איננה אלא פרקטיקה.

להציב באופן ישיר את הפילוסופיה בתוך הזירה הפוליטית, בלי שהרבר ייעשה באמצעות המעקף של הפילוסופיה הפוליטית; להמציא את מה שאפשר לכנות "מיליטנט

פילוסופי", להפוך את הפילוסופיה לפרקטיקה מיליטנטית בנוכחותה, באופן הווייתת: לא הרהור על הפוליטיקה גרידא, אלא פעולה פוליטית ממשית. לשכתב את שאלת הסובייקט, לנטוש את המודל הרפלקסיבי ובכך לעסוק בפסיכואנליזה – להתחרות בה, ואם אפשר, לעלות עליה. ליצור סגנון חדש של אקספוזיציה פילוסופית, ובכך להתחרות בספרות; בעצם, להחיות במונחים עכשוויים את דמות הפילוסוף-סופר של המאה השמונה-עשרה. זהו הרגע הפילוסופי הצרפתי, זוהי הפרוגרמה שלו, שאיפתו הגדולה. על מנת לזהותו עוד יותר, נאמר שתשוקתו המהותית האחת – הרי כל זהות היא זהותה של תשוקה – היתה להפוך את הפילוסופיה לצורת כתיבה אקטיבית שתהווה את המדיום בשביל הסובייקט החדש, ובאותו מהלך גם לחסל את דימויו המהגג, הפרופסורי, של הפילוסוף; להפוך את הפילוסוף למשהו שונה מן החכם, המשכיל, יריבו של הכומר. במקום אלה, שאף הפילוסוף להפוך לסופר-לוחם, אמן הסובייקט, אוהב ההמצאה, מיליטנט פילוסופי: אלה השמות לתשוקה העוברת בכל התקופה הנידונה – התשוקה שהפילוסופיה תפעל בשמה שלה. אני נזכר כאן בביטוי שייחס מאלרו לדהגול, בספרו "האלונים הנכרתים" [Les chênes qu'on abat]: "הגדולה היא הדרך המוליכה לעבר משהו שאותו איננו מכירים". עקרונית, הרגע הפילוסופי הצרפתי במחצית השנייה של המאה העשרים הציע לפילוסופיה להעדיף דרך זו על פני מטרות ידועות, לבכר את הפעולה הפילוסופית על פני החוכמה או העיון. מגנים אותה כיום בשל היותה פילוסופיה נטולת חוכמה. ואולם לרגע הפילוסופי הצרפתי היה עניין בגדולה יותר מאשר באושר. רצינו דבר-מה מאוד לא שגרת, דבר בעייתי באמת: השתוקקנו להיות הרפתקני המושג. לא חיפשנו הבחנה ברורה בין החיים לבין המושג, ולא שאפנו להכפיף את הקיום לרעיון או לכלל. רצינו, במקום זאת, שהמושג עצמו יהווה מסע, אשר את יעדו לא בהכרח הכרנו. למרבה הצער, עידן ההרפתקנות מתחלף לרוב בעידן של סדר. אפשר להבין זאת: היה פן פיראטי לפילוסופיה הזו, פן נומאדי, כפי שדלז נהג לומר. עם זאת, "הרפתקני המושג" עשויה להיות הנוסחה המאחדת את כולנו; ולכן, לדעתי, מה שהתרחש בסוף המאה העשרים בצרפת היה, בסופו של דבר, רגע של הרפתקה פילוסופית.

תירגמה ענת מטר